

ПРОСТОРНИ ПЛАН ОПШТИНЕ ТИТОВО УЖИЦЕ ИЗ 1984. – саобраћај, екологија, центри

Душко Кузовић¹

УДК: 711.4(497.11)УЖИЦЕ)

DOI: 10.14415/zbornikGFS30.09

***Резиме:** Просторни план општине Ужице из 1980. је предпоследњи урбанистички документ о развоју града начињен током социјалистичког периода. За потребе плана израђен је велики број студија. У поступку израде плана учествовао је велики број становника. План се може сматрати планирањем од дна ка врху. План наставља индустријализацију и формирање низа сателитских центара. Центри треба да растерете притисак на градско језгро и подигну квалитет живота становника. Индустрија се планира у посебно формираним зонама које се налазе где су изворишта сировина и радне снаге. План је предвидео решења у снабдевању водом, регулисању отпадних вода, уређењу водотокова итд. Посебна пажња у плану је усмерена на решавање питања градње у туристичким подручјима. План је правилно предвидео демографски и привредни развој.*

***Кључне речи:** Ужице, Просторни план општине, урбанистичко планирање у социјализму, градови западне Србије, урвотежесен локални развој.*

1. УВОД

Просторни план општине Титово Ужице је начињен на основу одлуке Скупштине општине од 17.04.1979. године. План је израдио Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије и Завод за урбанизам Титово Ужице. Руководилац израдом плана је био Др Владимир Бјеликов дипл.инг.арх. У изради плана су ангажоване и друге институције као на пример Институт за земљиште Београд. План се заснива на претходним студијама које су презентоване у четири свеске плана: Секторске студије, Анализе и претпоставке развоја, Анализе и оцене могућности просторне организације.

У свесци под називом Програмске скице варијанти просторне организације се налази документација која је била предмет шире дискусије по месним заједницама и скуповима осталих корисника простора. На основу наведених докумената начињен је Предлог договора о основама просторног плана општине Титово Ужице који је усвојио Сабор општине Титово Ужице дана 08.02.1982. године.

У Нацрту просторног плана сви ставови стручних организација и месних заједница су изражену у једном документу кроз техничку и правну форму. Исти је на проширеној седници Извршног савета Скупштине општине и Општинског комитета за комунално-стамбене послове и урбанизам разматран и на њему су изнети сви

---

¹ Assist. Prof. Dr, Faculty of Architecture, Eastern Mediterranean University, Cyprus

ставови и примедбе који су у границама могућности и техничких норматива уграђени у план. Дана 29.09.1983. године одржана је седница Стручне комисије при Републичком комитету за урбанизам, стамбене и комуналне делатности која је дала позитивно мишљење на Просторни план општине Титово Ужице (у даљем тексту План).

Слика 01. Просторна организација општине – постојеће стање

2. ДОКУМЕНТАЦИЈА

План је подељен у осам поглавља: уводне одредбе, Програмске поставке дугорочног развоја, Перспективни размештај, мрежа и функција насеља, Основна концепција намене површина, уређивања, изграђивања и реконструкције, Смернице и одредбе за реализацију плана, Документација у прилогу плану-анализе и оцена могућности просторне организације, Табеле.

У 1981. години на простору општине Титово Ужице је живело 76 638 становника са укупним прираштајем од 1,3% годишње и природним прираштајем од 0,87%. Од тога на ширем подручју града је живело око 51 000 становника или 67% популације са прираштајем од 3,0%. Степен урбанизованости је износио 67%, односно у односу на СФРЈ 180%, 171% у односу на стање у Србији, и 170% у односу на Србију без покрајина. На крају временског хоризонта, 2000. године, се процењивало да ће у Ужицу живети 98 760 становника, од чега ће у урбаним срединама живети 99,6%.

Према проценама капацитета у зони Турица, Ужице, Крчагово, Севојно је могло да се насели до 56 000 становника. Планом је планирано да процес урбанизације обухвати и простор око реке Лужнице и златиборску и креманску висораван. Како би се спровео тај план економска активност води ка томе да се изграде

непољопривредна радна места у наведеним зонама како би се омогућило пресељење становништва.

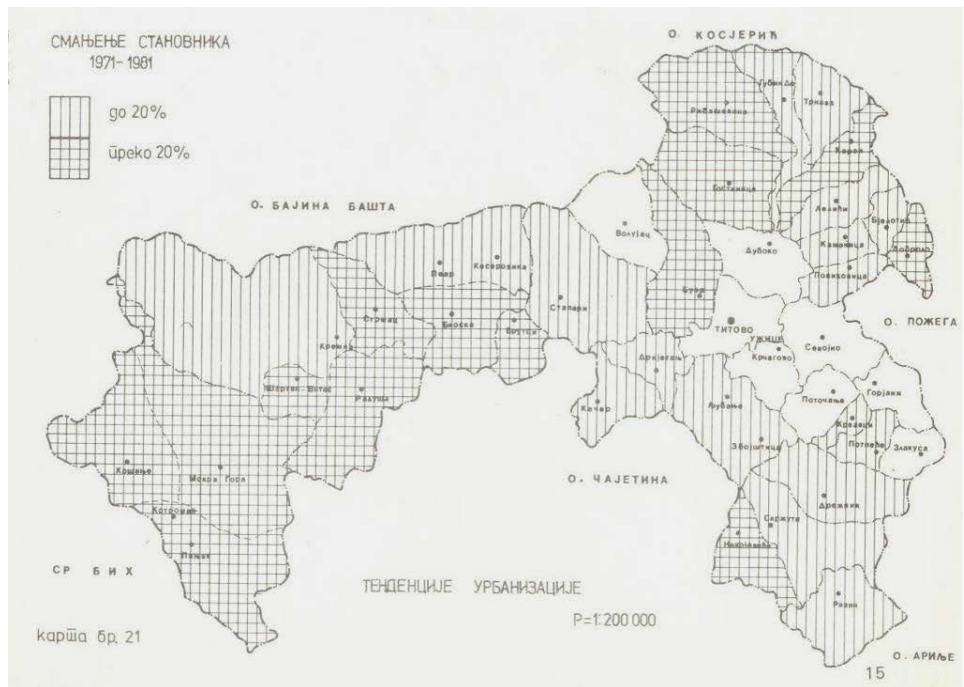
Слика 02. Покривеност територије урбанистичким и просторним плановима

Ужице је регионални центар али има низ проблема у повезивању са местима која чине његов регион. Као носећа индустријска грана планирано је да буде метална индустрија а као подршка планираном развоју предвиђена је изградња аеродрома. Предвиђено је да се до краја планског периода настави тренд раста дохотка по глави становника тако да просек општине на крају планског периода буде изнад републичког просека. Планом су као велика новина предвиђене активности на заштити животне средине и културно-историјских споменика.

Према привредној активности постоји снажна полатизација између старог Ужица и Севојна и остатка општине. У средишту општине су развијене индустријске и административно услужне делатности. Просторни капацитети за развој индустрије су попуњени тако да је потребно извршити изградњу нових простора за индустрију у околним сеоским просторима који показују зачетке урбанизације као што су Бела Земља, Мокра Гора, Кремна, Котроман, Каран, Луново село а из правца Севојна ка Горјанима, Крвавци, Потпеће, Злакуса. Стога су планом предвиђене мере за развој индустријских зона у појединим деловима општине: у западном делу у Мокрој гори, Кремнима и Биосци, у северном делу у Рибашевини, Карану и Луновом селу, у јужном делу у Белим земљама и Равнима.

Поред развоја индустрије планиран је развој производно-занатске као врста зачетка индустријске производње. Остатак површине општине треба користити за пољопривреду. Пољопривредни простори су подељени у пет реона којима припада

карактеристичан начин производње а у зависности од надморске висине и карактеристика земљишта.

Слика 03. Тенденције урбанизације

Такође је констатована и у плану предвиђена тенденција смањења пољопривредног становништва по стопи од 2,15 %. Са таквим трендом до 2000. године би се број активних лица у пољопривреди свео на 5700 што са стопом активности од 50 % значи 11400 становника који живе од пољопривреде. Констатовано је да се ратарски обрађује 10 пута већа површина од оне која је по нормативима повољна али и смањење од 10% на годишњем нивоу.

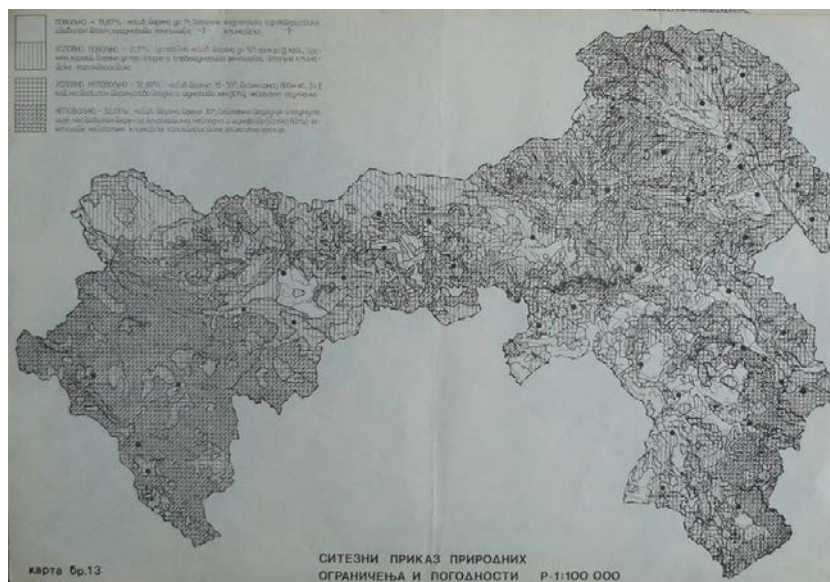
У сектору индустрије очекује се повећање учешћа у националном дохотку са 60% у 1980. години на 85-90% у 2000. години. Адекватно томе очекује се повећање запослености по стопи од 3,4%. Сходно томе планирано је повећање потребног индустријског простора за око 30 000 м² и потребне индустријске зоне на око 200 ха што је двоструко више него што је предвиђено ГУП-ом из 1966-1970. године. Године 1979. у општини Ужице су постојале 404 занатске радње од којих се 68 баве производним делатностима. У терцијалним делатностима се очекује раст упослености од 1,2%.

Стамбено комунална делатност је у 1979. години имала структуру укупних инвестиција од 60% у друштвеном и 40% у индивидуалном сектору. Натурално то је 455 станова у друштвеном и 212 станова у приватном сектору. Од 1946. до 1971. године у граду је изграђено 12765 станова или 9,1 стан на 1000 становника годишње. Године 1971. је просечан стандард био 11,32 м² по становнику што је 93% у односу на просек Србије без покрајина. Очекује се изградња око 10 000 станова до 2000.

године односно 4,4 до 1990.године и 6,4 станова на 1000 становника од 1990. до 2000. године. Од укупно планираног броја станова 93% треба да се сагради на простору старог Ужица, 5% у прелазној висинској зони и 2% у брдским пределима општине.

Слика 04. Привредни и демографски потенцијал

Слика 05. Синтезни приказ природних ограничења и погодности

У погледу викенд објеката 1981. године њихов број је износи 455, са 1456 постеља и 20 583 м². До краја планског периода очекивао се раст од 110 објеката, са 825 постеља и 12374 м² корисног простора. На крају планског периода очекује се да у туристичким зонама буде 565 објеката а у осталим зонама 324 објекта.

У погледу миграција у простор општине је од 1961. до 1971. године досељено 18675 становника, односно 88% из Србије а 12% из остатка СФРЈ. Контонгент радно способног становништва ће се процењивао да ће се у 2000. години са 56,6% повећати на 57,3%.

Непривредне делатности у општини у 1971. години су запошљавале 3500 становника или 5,3% укупне популације што је 125% у односу на републички просек. Школске 1979/1980. укупан број ђака и студената у општини је износио 15549. Основне школе 1971. године имају 9560 м² учионица и задовољавају 77% потреба на нивоу општине док на простору ужег дела града просторне потребе не подмирују ни 50% потреба. Средње школе не задовољавају потребе са расположивом простором.

На основу демографског развој очекивано је да број деце у основим школама са 9500 (1985. године) порасте на 11600 (2000. године). У средњим школама са 4500 (1985. године) очекивано је да порасте на 5600 (2000. године). Број студената у вишим школама и факултетима очекивано је да износи око 3000 (2000. године). На основу норматива било је потребно повећати расположиви простор за 82% у основношколском образовању.

Слика 06. Пожељна намена земљишта према педолошким особинама тла

Констатовано је да је у периоду од 1971. до 1980. године је грађено школског простора у просеку 500 м² годишње и да би се постигао потребан ниво потребно је повећати изградњу на 1500 м².

У области здравста да би се испунили нормативи потребно је повећавати грађевинске капацитете по стопи од 10% у периоду од 1980. до 1990. године а од

1990. до 2000. године по стопи од 30%. У просеку годишње, прерачунато у м², биће потребно градити око 300 м² здравствених објеката и око 450 м² објеката за стационарно лечење.

Дечије установе у 1980. години се радиле у три целине и нису имале задовољавајуће капацитете. Да би се остварио план до временског хоризонта плана било је потребно да се у периоду од 20 године са гради још око 10000 м² простора. Интернатски смештај ученика захтева да се сагради смештај за још око 1000 ученика или око 750 м² годишње. По питању смештаја старих очекивано је да 2000. године да ће 10% популације имати преко 60 година и да ће за око 10% од наведеног броја имати потребу за смештај у домовима за старе. Сагасно томе планирани су одговарајући капацитете који се заснивају на одређеним нормативима.

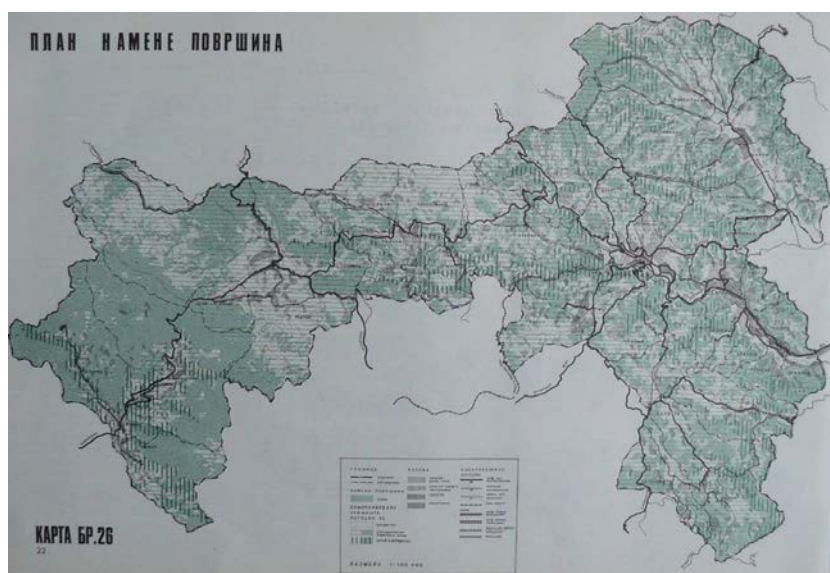
Слика 07. Просторна концепција урбанизације – заједнице насеља и центри

Констатовано је да културне функције на простору општине показује значајну неравномерност у распореду и кроз предстудије плана исказано је друштвено незадовољство таквим стањем. У општини је констатовано да „само 7 села има библиотеке изван школске зграде“. У граду постоје 2 биоскопа која раде и у којима је током 1979. године било 35 500 посетилаца. У Позоришту је током сезоне 1978/1979. године било 71 200 посетилаца. На попису 1977. године у библиотекама је било 111 500 књига. Друштвени стандард који је у том тренутку био на снази захтева је 0,1 м² простора за културу по становнику чиме се наметало проширење простора за културу до краја 2000. година за око 3000 м².

Физичка култура да би се развијала према нормативима било је потребно да се изгради око 2000 м² спортских објеката и око 10,5 ха игралишта.

Административна организација општине се одвија кроз 18 месних заједница које се налазе изван гадског подручја. Планом је предвиђено формирање нових осам урбаних заједница: Ново Севојно, Биоска, Кремна, Мокра гора, Рибашевина, Каран, Муново село и Равни.

Овим планом је предвиђено формирање још осам урбаних центара у примарном и три у секундарном развојном појасу у оквиру општине. У западном делу општине планирано је формирање западног развојног појаса са центрима у Биосци, Кремнима и Мокрој гори. У северном делу општине у долини реке Лужнице планирано је развијање северног развојног појаса са центрима у Рибашевини, Карану и Луновом селу.

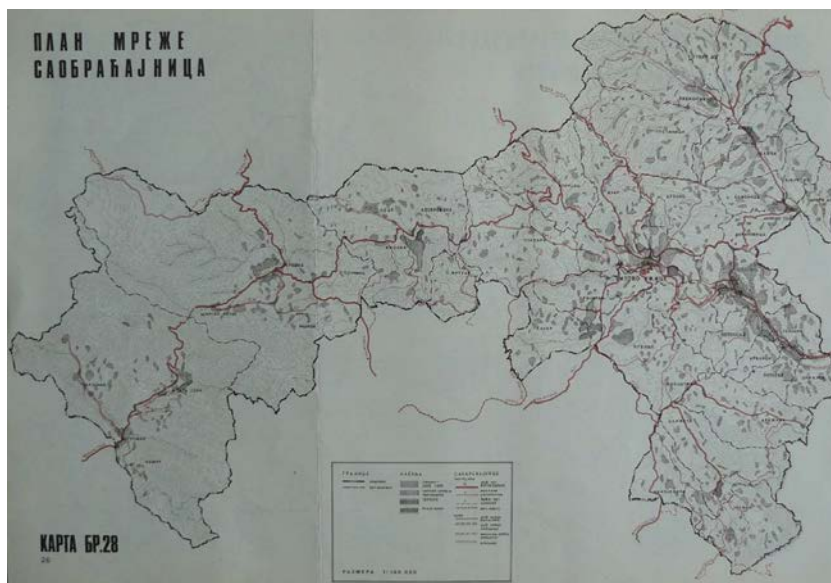

Слика 08. План намене површина

У јужном делу општине јужног развојног појаса са центрима у Белој земљи и Равнима. Укупно је планирано формирање 17 урбаних насеља. Очекивано је да до краја 2000. године се јави мањак простора за око 20 000 потенцијалних становника у ужем простору града. Стога је планом предвиђено њихово усмеравање (процењено је око 6000 нових становника) ка новим варошицама око центра, у Севојно и у Ново Севојоно (планирано око 3000 становника). Адекватно томе планирано је рашчлањавање територије општине у 17 заједница насеља и повезивање у једну целину на нивоу општине.

Водоснабдевање града је већином решено у међувремену са изградњом бране Врутци и даља изградња овог система требало је да се настави по већ донетом плану. Констатована је и планирана потреба да се изгради додатних 20 каптажа како би се решило питање водоснабдевања новопланираних урбаних центара. У области уређења водотокова било је потребно изградити на реци Ћетињи и Рзаву низ депонисаних преграда како би се спречило плављење у доњим деловима водотокова. Планирано је уређење водотокова река Ћетиње и Лужнице у укупној дужини од 40 км а обале њихових притока у дужини од 25 км. Систем одвођења отпадних вода из града је сувише нееколошки решен, према мишљењу друштвене заједнице, и мора се реконструисати. За почетак ће се изливати у реку а у планском периоду треба саградити постројење за пречишћавање отпадних вода на простору Горјана.

Слика 09. План мреже саобраћајница

У погледу управљања пољопривредним земљиштем потребно је најпре спречити даље уситњавање пољопривредних парцела испод 5000 м² и изградња објеката већих од 100 м² како би се власници земљишта упућивали на његову пољопривредну обраду а на градјевинску изградњу.

У погледу управљања стамбеном изградњом потребно је у планском периоду вршити преумеравање насељавања са централних подручја на новопланиране урбане центре како би се постепено поправљала еколошка слика центра града. Стога је планирано усмеравати изградњу у правцу породичне изградње у две варијанте: у породичним низовима са густинама преко 100 ст/ха на парцелама од 100 до 200 м² и са густинама преко 50 ст/ха на парцелама око 500 м². Уколико се јави потреба и друштвени интерес у новопланираним урбаним центрима могуће је градити вишеспратне објекте.

Индустријска изградња се предвиђа да се проширује на нове зоне у западном, северном и јужном делу општине. Индустрију треба планирати у оквиру индустријских зона. Такође треба наставити тенденцију измештања индустрије из уже градске зоне на новоформиране зоне на периферији. Индустријска зона у Севојну има резерви још око 90 ха или за 9000 запослених. У осталим зонама подржавати онде делатности које се наслањају на локалну сировинску базу и интегришу у постојеће производне капацитете. Планом су постојеће пољопривредне површине заштићене од промене намене у грађевинско земљиште. Туризам се фокусира на развој планинског туризма за који се сматра да постоје довољни потенцијали. То су већ формиран центри око одмаралишта „Оморика“, локалитет Калуђерске баре и локације које треба додатно изградити као што су Добро и Љуто поље и кањон Белог Рзава у насељу Котроман. Планом је предвиђено унапређење простора Јелове горе за коју је резервисана површина од 15,2 км² и центар површине 1,2 км².

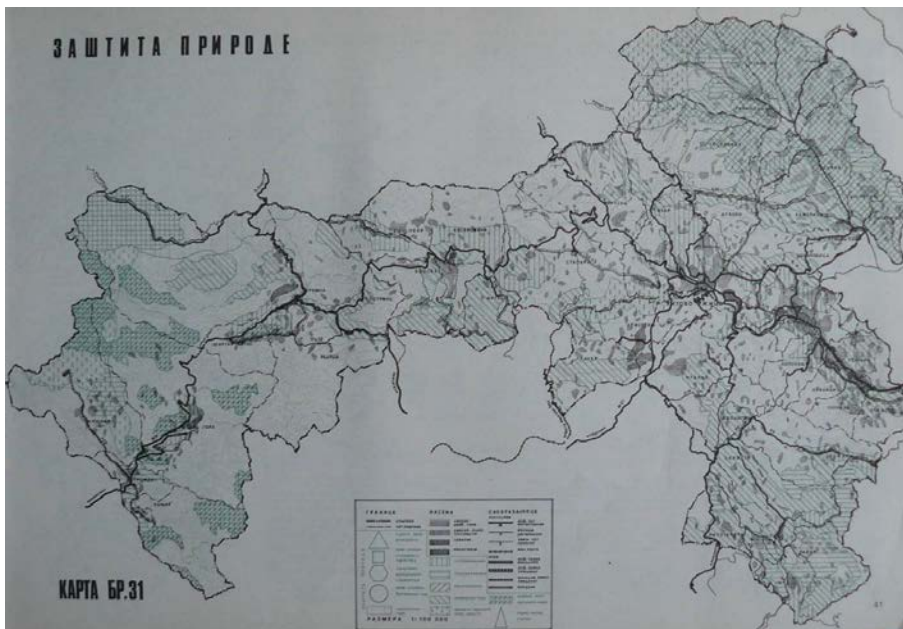
Слика 10. План хидротехничких објеката

Планиран је развој туристичких капацитета још у Белим земљама, насеља Равни итд. Станови за одмор и рекреацију планирани су да се граде уз контролу над процесима који се дешавају на терену. Планом су одређени максимални капацитети који се могу у наведеном периоду изградити на одређеним туристичким подручјима: на Добром пољу планирана је и дозвољена изградња до 70 објеката, са просечном површином од 111 м². На подручју Таре планирано је до 146 објеката, простору Јелове горе до 40 објеката просечне површине 112,5 м².

Инфраструктура у области саобраћаја. Планирана је да се изврши реконструкција регионалних путних праваца како би се повезали секундарни урбани центри са центром општине. Локална путна мрежа је предвиђена за најобимнију реконструкцију. Конверзија локалних саобраћајница је предвиђена са земљаних путева у макадам (140 км) и са макадамске мреже у асвалтну (174 км). Рачунска брзина не сме бити мања од 60 км/ха (магистралне), 40 км/ха (регионалне) и 30 км/ха (локалне) путеве. Планирана је изградња нове аутобуске станице у Ужицу.

Планом су дефинисане границе грађевинског земљишта. У граду Ужицу остају границе дефинисане планом из 1969. године. Севојно задржава границе предвиђене Урбанистичким програмом из 1966. године, а центима Каран, Кремна, Беле земље су такође дефинисане границе. Планом су дефинисане границе приградских насеља, затим туристичких подручја, подручја погодних за пољопривредну производњу и границе подручја посебне намене.

Смернице за спровођење плана су дефинисане у посебном поглављу и односе се на смернице за израду и ревизију урбанистичких планова, израду уређајних основа, смернице за израду просторних планова посебне намене и за доношење Пољопривредне основе за цело подручје општине. Сврха израде Пољопривредне основе је била у оптимизацији пољопривредне производње и оптимизација коришћења пољопривредног земљишта.

Слика 11. План заштите природе

Са одредбама Просторног плана општине Титово Ужице требало је да се усагласе сви планови радних организација и СИЗ-ова по питању уређења, изградње и коришћења земљишта за потребе развоја и изградње: индустрије, комуналних постројења, становања и рекреације. Такође са одредбама плана требало је да се усагласе сви планови Месних заједница по питањима развоја: урбанизације, саобраћајног и комуналног уређења, пољопривреде и заштите животне средине.

Слика 12. Просторна организација општине у 2000. години – варијанта 1а

Слика 13. Просторна организација општине у 2000. години – варијанта 2а

Слика 14. Просторна организација општине у 2000. години – варијанта 3а

3. ЗАКЉУЧАК

Просторни план општине Титово Ужице за период 1980. до 2000. године претставља веома комплексан и сложен документ. Може се сматрати најкомплекснијим урбанистичким документом који је локална заједница у Ужицу донела од њеног првог урбанистичког плана 1863. године. За израду овог плана ангажован је велики број сарадничких експертских институција које су обрадиле поједине аспекте из њиховог домена стручности. Као носилац посла је био Завод за унапређење комуналне делатности из Београда а у сарадњи са Заводом за урбанизам Титово Ужице. Планом и процесом његове израде је изражено стање у друштву и привреди. Прва особина овог Плана, на основу израђених предстудија за потребе плана, уочава се изузетна координација у друштву на свим нивоима и потреба да се направи заједница која се артикулисано и координирано развија. Друга важна карактеристика је поштовање услова демократичности у поступку анализе постојећег стања, избора циљева развоја и праваца њиховог остваривања. Све етапе

у изради плана су пратиле одлуке Извршног одбора, Скупштине, Сабора локалне заједнице и Месних заједница тако да ни једна одлука од важности за колектив није препуштена појединцу.

Трећа важна особина овог плана је инстистирање на урбанизацији и концентрацији становништва у урбане средине. У области пољопривреде се инсистира на активної производњи и на реалним проценама у односу на потенцијале (у тим тренутцима обрађивало десет пута већа површина него што је погодно за пољопривреду). Стога је било потребно преусмерити становништво у урбане средине и отворити довољно радних места у индустрији. Том проблему је план посветио највећу пажњу. Стварању правилног односа између агломерација са становништвом и зона са радним местима. План је предвидео растерећење централне зоне Ужица путем стварања низа мањих урбаних центара у три зоне општине којима гравитира становништво са околног простора. Индустријска зона у старом центру је до доношења Плана потрошила своје капацитете и остало је још потенцијала за око 9000 запослених, што је јако мало у односу на потребе. Стога је развијен систем индустријских зона које прате планиране урбане центре и наслањају се на локалне капацитете и потенцијале. Сви локални центри су повезани са адекватном саобраћајном мрежом са главним центром општине како би правило функционисали. Предвиђена је обимна али према финансијским токовима и темпу дотадашње градње реална изградња инфраструктуре: водовода, фекалне и кишне канализације, уређења водотокова итд. Системи школства и дечије заштите су планирани за најобимнију реконструкцију како би се постигли савремени стандарди који важе у остатку Европе. Овај План претставља предпоследњи урбанистички документ који је настао у социјалистичком периоду постојања Ужица. Према својим особинама и начину анализе па и по начину предложених решења тешко да би се могао сматрати актом државно диригованог друштва и привреде. Број грађана који је укључен у израду претходних студија, у достављање података за њихову израду, разматрање предлога и решења плана показује да је овај план рађен више из правца основе заједнице него из правца државног врха.

Једино учешће Републике Србије као административног тела је кроз Комисију која је верификовала План али тек након усвајања од стране свих нивоа локалне заједнице. Велики број учесника у изради плана, број студија које су рађене као предстудије, аналитичност обрађивача и одговорност локалне заједнице испољена кроз израду плана показују да и даље постоје поуке из прошлости које могу бити корисне и тридесет година касније.

4. ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Завод за унапређење комуналне деалтности из Београда и Завод за урбанизам Титово Ужице, *Просторни план општине Титово Ужице*, Титово Ужице, 1984.

5. ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА

Слика 01 до 14. Завод за унапређење комуналне деалтности из Београда и Завод за урбанизам Титово Ужице, *Просторни план општине Титово Ужице*, Титово Ужице, 1984.

SPATIAL PLAN OF THE MUNICIPALITY OF TITOVO UŽICE 1984 - transport, ecology, centers

***Summary:** Spatial plan of the municipality of Užice in 1980 was the penultimate document on urban development of the city made during the socialist period. For the purposes of the plan created a large number of studies. In the planning process involved a large number of people. Plan to be considered by planning from the bottom to the top. Plan continues to industrialization and the formation of a series of satellite centers. Centers should relieve pressure on the urban core and raise the quality of life of residents. The industry plans to specially formed zones located where the source of raw materials and labor. The plan envisioned solutions in water supply, wastewater regulation, regulation of watercourses and so on. Special attention in the plan is aimed at resolving the issue of construction in tourist areas. The plan correctly predicted demographic and economic development.*

***Keywords:** Užice, the municipality spatial plan, urban planning under socialism, the cities of western Serbia, balanced local development.*